

ВСТУП

Яке місце в житті людини посідає смерть? Чи насправді вона така страшна, як її описують? Чи існує загробне життя, і чи є в людини надія на безсмертя? Мабуть, немає такої людини, яка б за життя не задумувалася над власною смертю. Людина – єдина з-поміж усього Господнього творіння, яка усвідомлює власну минущість. Таке усвідомлення в людини виникає внаслідок пережиття нею смерті собі подібних. Тоді вона розуміє, що колись і її життю настане кінець.

Питання смерті цікавило людство ще з початків зародження цивілізації, свідченням чого є вироблені впродовж розвитку людської свідомості різноманітні уявлення про смерть та загробне життя. Хтось у смерті вбачав позитив, а хтось – суцільний негатив. Зрештою, ті, хто до смерті ставився позитивно, були критично налаштовані до самого земного життя. Для інших думка про майбутню смерть породжувала страх та трепет, особливо з кожним роком прожитого ними життя.

Різні теорії в підсумку не мали в собі реального обґрунтування, позаяк були лише гіпотезами та здогадками. У дохристиянську добу спроби людини розгадати таємницю смерті практично завжди завершувалися невдачею, оскільки людський розум доходив до певної межі і зупинявся перед стіною невідомості. Це породжувало у людини сумніви щодо власної всемогутності та усвідомлення того, що одній їй вирішити цю проблему не під силу. А що, якщо є Хтось, Хто знає вирішення цієї проблематики і може запропонувати людині альтернативу кращого осмислення смерті, аніж вона досі вважала? Цим «Хтось» став сам Бог, Який у Своєму задумі зволив прийняти людське тіло, перетерпіти смерть та подолати її славним Воскресінням.

У книзі «Таїна смерті» сучасний грецький богослов професор Ніколаос Василадіс намагається розкрити феномен смерті. Автор аналізує праці античних, новітніх та сучасних філософів, уявлення різних культур, звертається до спадщини Святих Отців та сучасних богословів. Ніколаос Панайотіс Василадіс (1927-2016 рр.) був богословом, проповідником та публіцистом. Народився грецький богослов у с. Ахна на острові Кіпр. У 1953 р. Н. Василадіс закінчив богословський факультет Атенського університету. За життя богослов був удостоєний високої похвали від патріарха Константинопольського Варфоломея (1997 р.) за найбільшу його працю, якою є 20-томне тлумачення Старого Завіту (33 із 49 книг). Разом із тим він є автором робіт у галузі біблістики, догматичного богослов'я, церковної історії, апологетики.

Актуальність обраної теми дослідження полягає у пошуках належного вирішення проблематики смерті. Всі дохристиянські уявлення про смерть були розвіяні славним Воскресінням нашого Спасителя з мертвих. Ця парадоксальна для людського розуму подія стала знаковою для людства, позаяк у ній була розгадана таємниця смерті. Однак і тоді, коли воскресіння сталося, через брак віри не всі прийняли Боже Одкровення, а продовжували вибудовувати різноманітні гіпотези цієї події. На жаль, подібна тенденція прослідковується і в наш час. Чисельні новітні релігійні течії, філософські рухи, сучасна наука прагнуть пояснити феномен смерті без Бога. Та попри значний крок уперед завдяки науково-технічному прогресу ніхто з них не подає логічного вирішення цієї

проблематики. У підсумку такій людині залишається покірно скоритися та насолоджуватися короточасним земним життям, або ж повірити в Того, Хто дійсно знає сенс людського буття та смерті.

Метою нашої дипломної праці є намагання висвітлити істинне тлумачення смерті. Об'єктом цього дослідження є питання смерті та загробного життя згідно з книгою Н. Василадіса «Таїна смерті». Предметом дослідження виступає розуміння смерті представниками античної культури, старозавітньої доби, новітньої та сучасної філософії, християнськими мислителями. Зважаючи на поставлену мету, її досягнення проходитиме через розв'язання наступних завдань:

- обґрунтувати хибність дохристиянських розумінь смерті, а також розумінь новітніх та сучасних філософів;
- розкрити сенс смерті у світлі християнської традиції.

Зважаючи на поставлену мету, дипломна робота складається зі вступу, основної частини, поділеної на два розділи, висновків та списку використаної літератури. Саме така структура допоможе найкраще висвітлити тему та досягнути поставленої мети. Джерельною літературою для цієї теми послужила книга Н. Василадіса «Таїна смерті», в якій автор подає християнське бачення смерті. Для кращого висвітлення окресленої проблематики ми використали також спадщину Святих Отців та твори сучасних богословів.

У першому розділі нашої дипломної роботи, який складається із трьох пунктів, ми описуємо сприйняття смерті представниками дохристиянської доби, новітньої та сучасної філософії. У першому пункті ми розглянемо грецькі уявлення про смерть та загробне життя на різних етапах розвитку античної культури. Окрім джерельної літератури, ми також використаємо твори античних філософів та дослідників їхньої творчості, зокрема українського філософа-священномученика Миколи Конрада та українського антикознавця Юліана Кулаковського.

У другому пункті дослідження ми поглянемо на юдейську культуру, яка розвивалася паралельно з грецькою. На основі старозавітніх книг окреслимо ставлення юдеїв до смерті. У цьому нам допоможуть дослідження сучасних богословів, зокрема англійського богослова Філіпа Джонстона, німецького богослова Антона Цігенауса та російських богословів Павла Юнгера і Олексія Осипова.

У третьому пункті зосередимо увагу на філософських роздумах про смерть представників новітньої та сучасної філософської доби: філософів епохи Відродження, філософів-раціоналістів, філософів-ірраціоналістів, філософів-екзистенціалістів. Для цього ми скористаємося працями як самих філософів, так і сучасних дослідників їхньої творчості.

Другий розділ нашої дипломної роботи є основним і складається з трьох пунктів. У ньому зосередимося на християнському розумінні смерті та посмертної долі людської душі. Для більш детального дослідження ми звернемося до спадщини Святих Отців, творчість яких Н. Василадіс використовує у своїй книзі.

У першому пункті з'ясуємо причину виникнення смерті. Для цього ми проаналізуємо гріх прародичів та його наслідки для всього людства. Після цього розглянемо смерть як необхідний елемент у спасінні людини після гріхопадіння.

У другому пункті розглянемо участь людства у подоланні смерті Богом. Ми поетапно опишемо події Воплочення, хресної смерті, Зішестя до аду, Воскресіння Христа, щоб таким чином розкрити суть Божого задуму в історії нашого спасіння.

Третій пункт нашої праці присвячено дослідженню загробної долі людини. Ми спробуємо описати посмертний стан людської душі та розглянути випробування, які приготовані людині після смерті на частковому суді. Для цього проведемо порівняльний аналіз термінів «митарство» та «чистилище». У цьому останньому пункті нашим завданням є на підставі Святого Письма та творів Святих Отців запевнити читачів, що після земної смерті людини її життя не завершується, а полягає у свідомому очікуванні славного Зновупришестя Христового.

Під час написання дипломної праці застосовуватимемо наступні методи: аналітичний, синтетичний та порівняльний. Аналітичний метод використаємо безпосередньо під час аналізу власне твору проф. Василадіса «Таїна смерті». Синтетичний метод полягатиме у висвітленні думок інших мислителів та представників філософських шкіл. Метод порівняння дозволить нам глибше проаналізувати поставлену проблематику.

Для кращого розуміння значення певного слова у дужках чи примітках подано іншомовний його варіант. Це ми робимо для того, щоб показати важливість розуміння значення слова у підкресленні думки.

Наша праця не претендує на повноцінне висвітлення аналізованої проблематики, позаяк повністю охопити людським розумом таїну смерті неможливо. Дипломне дослідження є радше спробою подивитися на смерть крізь призму Божої благодаті та показати її місце в житті кожної людини. Ми сподіваємося, що ця робота стане поштовхом до подальших досліджень однієї з найбільших таїн в історії людства.

ВИСНОВКИ

У нашій дипломній роботі ми дослідили вчення про смерть людини згідно з книгою «Таїна смерті» грецького богослова Ніколаса Василадіса. У праці описано пошук людини знайти відповідь на питання про смерть. На цьому тлі автор описує Божу відповідь на це питання. Крім опертя на Боже Одкровення, автор книги неодноразово посилається і на вчення Святих Отців про смерть та загробне життя людини.

Перший розділ нашої роботи на підставі досліджень проф. Василадіса виявляє недостатність людських зусиль для зрозуміння феномену смерті. Через брак віри людина замикалася в сумнівах щодо існування загробного життя, позаяк і емпіричних доказів про його існування немає. У першому пункті дослідження ми звернули увагу на античну грецьку культуру. Упродовж свого розвитку вона розробляла різноманітні філософські системи задля вирішення проблематики смерті, однак бажаного результату так і не досягла. На відміну від східних релігій, поодинокі грецькі філософи внесли вагомий внесок у розбудову світоглядного сприйняття смерті. Однак на підставі своїх досліджень устами Сократа були змушені визнати: «Я знаю, що нічого не знаю».

Ми також проаналізували бачення смерті та загробного життя в античних філософських школах різних періодів та порівняли їхні уявлення між собою. Підсумком такого аналізу античності, проведеного грецьким богословом Н. Василадісом, є припущення, що попри вибудовані філософами пояснення людина античної доби й далі переживала страх смерті.

Другий пункт нашої роботи описує розуміння смерті в юдейській культурі, яка, на відміну від раціонального пізнання Бога греками, намагалася сприйняти Його вірою. Проф. Василадіс змальовує песимістичне бачення смерті юдеями, свідченням чого є прояви страху смерті у старозавітніх праведників, зокрема у важких обставинах їхнього життя. І це не дивно, адже пекельні ворота аду ще не були зруйновані і не була подолана смерть. Ми з'ясували, що автори Старого Завіту уникали детального опису загробного життя.

Місце для померлих у старозавітніх текстах називається шеолом (адам), а його мешканці – рефаїмами. У шеолі померлі знаходяться, немов у непроглядній темряві, без можливості спілкування з Богом. Очікування приходу Месії за життя певною мірою давало можливість благочестивим юдеям долати страх смерті і все-таки сподіватися на краще майбутнє.

Завершальний пункт першого розділу роботи стосується філософії Новітньої та Сучасної доби. Від моменту завершення античності до початку Новітньої та Сучасної доби минуло близько двох тисяч років. Здавалося б, що саме ці філософи зможуть доповнити напрацьоване античними мислителями і розгадати таїну смерті. Проте на відміну від грецьких філософів, які у своїх творах заглиблювалися в питання смерті та загробного життя, філософи Новітньої та Сучасної доби під приводом неможливості верифікації взагалі виводили за дужки проблему смерті. Натомість вони закликали людину цінувати земне життя, а до смерті ставитися з байдужістю. Людське безсмертя вони розглядали через продовження роду чи внаслідок закарбування своєї постаті у світовій історії. Проф. Василядіс називає таку позицію оманливою. Філософи Новітньої та Сучасної доби, втікаючи від проблеми смерті, намагалися приховати страх під личиною штучного благополуччя. На відміну від представників античності, новітні та сучасні філософи діють уже в християнську добу. Однак вони не завжди рахуються з християнським досвідом. Їхня маловірність породила несприйняття християнського розуміння смерті та загробного життя.

У другому розділі дипломної роботи ми глянули на смерть із богословської точки зору. Для більш детального представлення проблематики смерті ми використали твори Святих Отців, які стали основою для досліджень грецького богослова Н. Василядіса. У першому пункті дослідження смерть споглядається як наслідок гріхопадіння прародичів Адама та Єви. Гріхопадіння спотворило людську природу і позбавило її здатності досягнути безсмертя по благодаті. Після гріхопадіння людина стала залежною від довкілля і підвладною смерті та тлінню. Ми з'ясували, що Бог надав людині можливість вільно обрати смерть чи безсмертя, а тому Він не є винуватцем її смерті. Ба більше, після обрання людиною гіршого варіанту, Господь надав їй смерті позитивного відтінку. У творі грецького богослова зазначено, що смерть стала необхідною для убезпечення людини від вічного панування гріха, позаяк зі смертю припиняється його дія. Безтілесна душа після відокремлення від тіла не здатна грішити, адже відсутність тіла вже не слугує матеріальною передумовою для скоєння гріха. Всемиловитий Господь чоловіколюбно повернув смерть на захист людини і так подарував їй Обітницю спасіння.

Другий пункт цього розділу розкриває сенс Божої Обітниці про спасіння людства від панування смерті. Н. Василядіс поступово розкриває події звершення Божого плану спасіння. Обітниця була зреалізована Його вочленям, хресною смертю та славним воскресінням з мервих. У вочленні Син Божий прийняв людську природу, щоб залучити людину до боротьби зі смертю. Смерть Ісуса на хресті стала знаковою для людства. По смерті Його душа зійшла до аду, щоб визволити душі полонених там праведників. В аду Христос проповідував як грішникам, так і праведникам. Після завершення Своєї місії в аді, Христос з'єднав розділені смертю душу і тіло у воскресінні з мертвих. У ньому Господь вчинив людську природу непідвладною смерті і тим самим дарував людині життя вічне.

Останній пункт другого розділу ми присвятили темі потойбічного життя у світлі християнської традиції. На відміну від нехристиянських світоглядів, які будували

умоглядні гіпотези чи взагалі уникали цього питання, християнство розглядає потойбічне життя насамперед як реальність. За словами Н. Василадіса, після воскресіння Христа людина продовжує зазнавати тілесної смерті, однак її буття на цьому не завершується. Душі людей після відокремлення від тіла продовжують своє існування. Ми з'ясували, що вони не перебувають в сонному стані чи безпам'ятстві, а відчують живий зв'язок із Богом. У потойбічному світі людину очікує частковий суд, на якому відбувається перегляд і оцінка її земного життя. Ми з'ясували, що на визначення того, що настає після часткового суду, у візантійській традиції використовують термін «митарство», а в латинській – «чистилице». Варто зазначити, що сам автор засуджує латинський «догмат» про чистилице й називає його абсурдним. Проаналізувавши цей догмат на підставі допоміжної літератури, ми надали йому позитивного відтинку. Насправді, відмінності між обома термінами полягають у різному тлумаченні Божого Одкровення про посмертну «путь» людини. Вони мають не догматично-віровчительний, а богословський характер. Після випробувань митарствами, душі перебувають в очікуванні славного Зновупришестя Христа, на якому перейдуть через Остаточний Суд щодо рівня їхнього спілкування з Богом.

Підсумовуючи зазначимо, що саме християнська віра приносить нам новий і адекватний погляд на смерть людини. Християнин дивиться на смерть як на перехід до вічності. На відміну від раціонального обґрунтування смерті, християнська віра дає людині запевнення про продовження її життя після смерті. Ба більше, надія на воскресіння мертвих долає страх та трепет перед зустріччю із смертю. Саме християнська віра допомагає людині розглядати смерть так само відносно, як відносними є й інші прояви нашого життя.

ВСТУП 3

РОЗДІЛ I. ФЕНОМЕН СМЕРТІ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ 8

1. Розуміння смерті та загробного життя в античну добу 8
 - 1.1 Грецька мітологія Гомерівської доби (XII-VIII ст. до Р. Х.) 9
 - 1.2 Досократівський період грецької філософії (VIII-VI ст. до Р. Х.) 10
 - 1.3 Класичний період грецької філософії (V-IV ст. до Р. Х.) 12
 - 1.4 Елліністичний період грецької філософії (кін. IV-поч. II ст. до Р. Х.) 15
 - 1.5 Римський період грецької філософії (I ст. до Р. Х.-VI ст. по Р. Х.) 15
2. Старозавітне розуміння смерті 17
3. Феномен смерті у філософії Новітньої та Сучасної доби 23

РОЗДІЛ II. ХРИСТІЯНСЬКЕ РОЗУМІННЯ СМЕРТІ 31

1. Смерть як наслідок гріхопадіння прародичів 32
 - 1.1 Причина смерті 32
 - 1.2 Смерть у Промислі Божому 36
2. Значення смерті Христа у спасінні людини 39
 - 2.1 Воплочення як початок спасіння 39
 - 2.2 Смерть на хресті 42
 - 2.3 Зішестя в ад 43
 - 2.4 Воскресіння Христове 45
3. Посмертна доля людини 46
 - 3.1 Образ митарства 47

3.2 Стан душі перед Судом Божим 51

ВИСНОВКИ 54

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ 58